

da Gāne'nin başşehrini ele geçirdi. Krallıkta yılın ortasında Susu Krallığı'nın da ortadan kalkmasıyla aynı topraklar üzerinde Mali İmparatorluğu kuruldu. İngiltere'nin Altın Sahili sömürgesi 1957'de bağımsızlığını kazanınca, coğrafi yönden eski Gāne ile bir ilgisi bulunmamakla birlikte Batı Sudan'da ortaya çıkmış olan ilk yerli imparatorluğun hâtrasını yaşatmak için olsa gerek Gana adını almıştır. Gana nüfusunun büyük kısmını meydana getiren Akanlar'ın dedelerinin Gāne yöresinden gelip buraya yerleşmiş bulunmaları da bu adın seçiminde başlıca etken olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, Beyrut 1979, s. 98; Bekrî, *el-Muğrib*, s. 97; İdrîsî, *Şifatü'l-Mağrib*, s. 6-7, ayrıca bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemül-büldân*, IV, 184; *el-İstibşâr fî 'acâ'ibi'l-emsâr* (nşr. Sa'd Zağlül Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, s. 22; Himyerî, *er-Ravzü'l-mî'târ*, s. 425-426; Naîm Kaddâh, *İfritkiyye'l-ğarbiyye fî zillil-İslâm*, Cezayir, ts. (eş-Şeriketü'l-Vataniyye), s. 65-72; Emîn M. Avadullah, *el-'Alâkât beyne'l-Mağribi'l-akşâ ve's-Sûdân el-Ğarbi fî 'ahdi's-saltanetyeni'l-İslâmiyyeteyn*, Mâlt ve Songay, Cidde 1979, s. 41-45; H. İbrâhim Hasan, *İntişârü'l-İslâm fi'l-kârretil-İfritkiyye*, Kahire 1984, s. 94-100; J. S. Trimmingham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 47-60; Abdülkâdir M. Seylâ, *el-Müslimân fi's-Seneğâl*, Katar 1986, s. 51-54; Hüseyin Münis, *Atlâsu târîhi'l-İslâm*, Kahire 1407/1987, s. 371-372; İsmâil el-Arabî, *eş-Şağra'ü'l-kübrâ ve şevâti'ihâ*, Cezayir, ts. (el-Müessesetü'l-Vataniyye), s. 281-295; C. Montell, "Les 'Ghâna' des géographes arabes et des européens", *Hesperis*, sy. 38, Paris 1951, s. 441-452; İbrâhim Ali Tarhân, "Gāne fi'l-'uşûri'l-vüştâ", *Mecelletü't-târîhiyyeti'l-Mışriyye*, XIII, Kahire 1967, s. 25-89; H. J. Fisher, "Early Arabic Sources and the Almoravid Conquest of Ghana", *JAFr.H*, sy. 23 (1982), s. 549-560; G. Yver, "Gāne", *IA*, IV, 714-715; R. Cornevin, "Ghāna", *EIF* (İng.), II, 1001-1003.

ABDÜLAZİZ EL-ALEVİ

GANGÜHİ

(bk. GENGÜHİ).

GANİ

(الغنى)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ*) biri.

Ganî kelimesi, sözlükte "zengin olmak, ihtiyacı bulunmayıp müstağni kalmak; bir yerde ikamet etmek, hayatini sürdürmek" mânâlarındaki ginâ (ganâ*) kökünden sıfat olup "zengin, kendi varlığıyla yetinip başkasına muhtaç olmayan, müstağni" anlamına gelir. Ginâ kökü Kur'an-ı Kerim'de çeşitli fiil ve isim ka-

lipiariya yetmiş uç yerde geçer. Bunlardan beş âyette "zengin kılmac, ihtiyaçtan kurtarmak" mânasındaki iğnâ masdarından türeyen fiiller yer almış, bir âyette "müstağni oldu" anlamındaki isteğnâ fiili Allah'a nisbet edilmiş, on sekiz âyette de ganî ismi Allah için kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğny" md.). Buna benzer kullanımlar hadislerde de geçmektedir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğny" md.).

Gerek esmâ-i hüsnâya dair eserlerde gerekse konuyla ilgilenen âlimlerin muhtelif açıklamalarında ganî ismine genellikle "zâtında ve sıfatlarında her türlü ihtiyaçtan münezze olan" şeklinde mâna verilmiştir. Allah, varlığı açısından başkasına muhtaç olmadığı gibi uluhiyyetini niteleyen, kâinatı yaratıp idare edişini dile getiren sıfatlara sahip olması ve bunları fonksiyoner kılması bakımından da bütün yaratıklardan müstağnidir. İlk dönemlerden itibaren âlimler ganî isminin bu anlamını, "O'ndan başka her şey kendisine muhtaç bulunan" şeklindeki bir ilâve ile zenginleştirmişlerse de Gazzâlî bu ikinci unsurun ganîde değil "melik" isminde mevcut olduğunu ve bundan dolayı melikin ganîye göre daha kapsamlı bir mâna taşıdığını ifade eder (*el-Makşadü'l-esnâ*, s. 37). Ebû İshak ez-Zeccâc ile çağdaş Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ve Zeccâc'ın öğrencisi Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâcî ganî ile kâdir isimleri arasında bağlantı kurarak ginâyı yetkin derecede kudretin bir ifadesi olarak telakkî etmişlerdir (Zeccâc, s. 63; İbn Fûrek, s. 48; Zeccâcî, s. 117). Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, ginânın "bir yerde ikamet edip hayatını sürdürmek" şeklindeki sözlük anlamından hareketle ganînin "mekândan münezze olarak ezelden ebede kadar varlığını sürdüren" mânâsına da gelebileceğini söylemiştir (*el-Emedü'l-akşâ*, vr. 45^a).

Esmâ-i hüsnâdan biri olarak ganîye verilen bu mânalar şüphe yok ki Allah'a mahsustur ve ganiyy-i mutlak sadece O'dur. O'ndan başkasına izâfe edilen bütün zenginlikler aslında mevcut olan bir ihtiyacın giderilmesi anlamına geleceğinden nisbî ve mecazî bir nitelik taşır. Nitekim, "Zenginlik fazla servete sahip olmak değildir; asıl zenginlik gönlün ihtiyaç duygusundan uzak kalabilmesidir" (Buhârî, "Rikâk", 15; Müslim, "Zekât", 120) meâlindeki hadîs de buna işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in on sekiz âyetinde geçen ganî ismi, iki yerde herhangi bir terkîp oluşturmadan tek başına (ganiyy-i mutlak) kullanılmıştır. Bunların birinde,

Allah'a ortak koşanların O'nun evlât edinmişlerini sürdürdükleri belirtilmekte ve Allah'ın bundan müstağni olduğu, kâinata bulunan her şeyin onun mülkiyet ve tasarrufu altında bulunduğu ifade edilmektedir (Yûnus 10/68). Diğer âyette ise Allah yolunda harcama yapma durumunda olanlardan bazılarının cimrilik gösterdiği, fakat bu tür bir davranıştan doğacak zararın eninde sonunda kendilerine döneceği bildirilmekte ve şöyle denilmektedir: "Allah -her şeyden müstağni olan- zengindir, siz ise -ihtiyaçtan kurtulamayan- fakirlersiniz" (Muhammed 47/38). Ganî, belli bir ilgi alanına bağlı olarak kullanıldığı üç âyetin ikisinde (Âl-i İmrân 3/97; ez-Zümer 39/7), kendisine küfür ve inkâr şeklinde yönelecek bir fiilden Allah'ın asla zarar görmeyeceği, diğerinde de (el-Ankebût 29/6) mânevî yücelik ve ruhî yetkinliğe ulaşma yolunda gösterilecek çabaların iyi sonuçlarının sahibine ait olacağı, çünkü âlemlerden müstağni olan Allah'ın yücelik ve yetkinliğinin en üstün derecelerine ezelden beri sahip bulunduğu dile getirilmektedir. Ganî ismi on âyette "övülmeye lâyık" anlamındaki "hamîd", bir âyette "acele ile ve kızgınlıkla muamele etmeyen" anlamındaki "halîm", bir âyette de "fazilet türlerinin hepsine sahip" mânâsındaki "kerîm" ismiyle birlikte kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda ganî, insanların iyi veya kötü davranışlarının zât-ı ilâhiyyeye herhangi bir yarar veya zarar veremeyeceğini, göklerde ve yerde olan her şeyin O'nun kudret ve tasarrufunun altında bulunduğunu ifade etmekte, hamîd, halîm ve kerîm isimleri de bu muhtevayı pekiştirme, destekleme ve dengeleme fonksiyonunu yerine getirmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, ganî isminin hiçbir şey için illet ve sebep teşkil etmediğini, yani herhangi bir taalluk alanının bulunmadığını söylemektedir (*el-Fütûhât*, XII, 181). "Senin rabbin her şeyden müstağnidir ve rahmet sahibidir" (el-En'âm 6/133) meâlindeki âyet ise Allah'a mahsus ginânın cimri insanlardaki gibi zâtına münhasır kalmayıp kâinata taşıdığı belirtilmektedir. Nitekim çeşitli âyet ve hadislerde ayrıca Allah'ın zengin kılma (iğnâ) sıfatı işlenmektedir (bk. MUĞNİ). Hz. Peygamber'in, "Allahım! Hak mâbud sensin, senden başka tanrı yoktur. Ganiyy-i mutlak sensin, biz ise sana muhtacız, bize yağmur gönder..." (Ebû Dâvûd, "İstisķâ", 2) cümleleriyle başlayan yağmur duası, ilâhî ginânın yaratıklar için rahmet kaynağı oluşturduğunu ifade etmektedir.

Abdülkâhîr el-Bağdâdî, âlimlerin ganî isminin zâtî sıfatlardan olduğu hususunda ittifak ettiklerini söyler (*el-Esmâ ve's-şifât*, vr. 154^a). Bu isim her türlü acz, eksiklik ve ihtiyacı zât-ı ilâhiyyeden nef-yettiği için selbî isim ve sıfatlardan kabul edilmiştir. Ganî ayrıca bâkî, melik, mâlikü'l-mülk, kâdir, muktedir ve metîn isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur (bu isimlerin mânaları için bk. *DîA*, XI, 411-415).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğny" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "ğny" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 696; *Kâmûs Tercümesi*, "ğny" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğny" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğny" md.; Buhârî, "Rikâk", 15; Müslim, "Zekât", 120; Ebû Dâvûd, "İstisâkâ", 2; Tirmizî, "Da'avât", 82; İbn Mâce, "Du'â", 10; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1399/1979, s. 63; Zeccâc, *İstikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 117-125; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984 — Dimaşk, ts. (Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye), s. 92-93; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 196; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-makâlât*, s. 48; Bağdâdî, *el-Esmâ ve's-şifât*, vr. 154^a; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazlûh), s. 37, 155-156, 172-173; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-ağşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 44^b-45^a; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât*, s. 344-345; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, XI, 70; XII, 181-182; Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulâhiyyet*, İstanbul 1987, s. 205-207; Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DîA*, XI, 411-415.

BEKİR TOPALOĞLU

GANÎ-BİLLÂH

(الغنى بالله)

Ebû Abdillâh el-Ganî-Billâh
Muhammed b. Yûsuf b. İsmâîl
en-Nasrî el-Hazrecî
(ö. 793/1391)

Nasrî hükümdarı
(1354-1359, 1362-1391).

22 Cemâziyelâhîr 739 (5 Ocak 1339) tarihinde Gırnata'da doğdu. V. Muhammed adıyla da anılır. Babası Nasrî sultanlarından I. Yûsuf el-Müeyyed-Billâh, annesi hristiyan asıllı bir câriyedir. Babasının ramazan bayramında (19 Ekim 1354) öldürülmesi üzerine Ganî-Billâh lakabıyla tahta çıktı. Bu lakabını 768 (1367) yılında aldığı da söylenmektedir.

Ganî-Billâh'ın birinci hükümdarlığı döneminde babasının zeki ve kabiliyetli hâcibi Rıdvân vezirlik yapıyor, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb Dîvân-ı İnşâ başkanlığını yürütüyor, Şeyh İbn Rahhû da ordunun başında bulunuyordu. Bu dönem huzur

ve sükûn içinde geçti. Sükûneti bozan tek olay, İbn Ebû Mindîl'in isyan ederek Cebelifeth'e sığınması oldu. Ganî-Billâh, hristiyanlarla baş edecek gücü olmadığından çoğunlukla kurtuluşu onlarla barış içinde yaşamakta görürdü. Bu sebeple babası ölünce I. Pedro ile barış antlaşmasını yenileyerek ona haraç ödeme-yi kabul etti. Aragon ile münasebetleri ise Aragon Kralı IV. Pedro'dan dedeleri gibi barışa sadık kalmasını talep ettiği 756 (1355) yılına kadar iyi gitmedi. Merînî Sultanı Ebû İnân, Ganî-Billâh'ı Kastilya ile olan anlaşmasını bozması için iknaya çalıştıysa da bunda muvaffak olamadı. Ganî-Billâh, Ebû İnân'ın Endülüs topraklarını ele geçirme niyeti taşıdığından şüpheleniyordu. Bunun üzerine Ebû İnân 1357'de Kastilya'ya karşı Aragon Krallığı ile ittifak yaptı. Ganî-Billâh ile arasındaki ilişkiler de Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in gayretiyle giderek müs-bet yönde gelişti ve Merînîler'le bir antlaşma imzalandı. İbnü'l-Hatîb, sultanının bu dönemini hayatın ucuz, verimliliğin sürekli ve güvenin yaygın olduğu en güzel dönem olarak nitelerken mübalağa etmektedir. Nasrîler'den Muhammed b. İsmâîl b. Ferec 760'ta (1359) Elhamra Sarayı'na hücum ederek Hâcib Rıdvân'ı öldürmüş ve Elhamra'da tutuklu bulunan II. İsmâîl'i sultan ilân ederek idareyi kendi eline almıştır.

Vâdîfâs'a kaçan Ganî-Billâh müttefikleri I. Pedro'dan beklediği desteği bulamadı. Bunun üzerine Merînî Sultanı Ebû Sâlim'e yöneldi. Ebû Sâlim, Şerîf Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî'yi Gırnata'ya gönderip 761'de (1360) Ganî-Billâh'ı maiyetiyle birlikte Fas'a davet etti ve onları çok sıcak bir şekilde karşıladı. Ganî-Billâh Fas'ta sürgünde iken, kardeşi II. İsmâîl'i 761'de (1360) öldürtüp Gâlib-Billâh lakabıyla tahta çıkan VI. Muhammed'e (İspanyol kaynaklarında El rey Bermejo [Kızıl Kral]) karşı gayretlerini daha da yoğunlaştırdı. I. Pedro 1361 yılında Ganî-Billâh'a yardımcı olma bahanesiyle Gırnata'ya savaş açtı. Bu esnafta Ebû Sâlim'i de tehdit ederek onu Ganî-Billâh'a yardımcı olmaya zorladı. Sonunda Ganî-Billâh Endülüs'e döndü ve o dönemde Merînîler'e bağlı olan Rundu'ye (Ronda) yerleşti (762/1361). Ganî-Billâh burada Gâlib-Billâh'a karşı askerî faaliyetlere başladı ve Kastilya Krallığı'nın da yardımıyla Gırnata'ya yakın kalelere yerleşmeye muvaffak oldu. Entekire'yi (Antequera) ele geçirdi. Burada Ebû Sâlim'in 762 (1361) yılında öldürüldüğünü

haber aldı. Daha sonra Mâleka (Malaga) ve çevresini ele geçirdi. Gâlib-Billâh 17 Cemâziyelâhîr 763 (13 Nisan 1362) tarihinde Gırnata'ya terkettti. Böylece Ganî-Billâh 20 Cemâziyelâhîr 763'te (16 Nisan 1362) ikinci defa tahta çıktı.

Ganî-Billâh ikinci hükümdarlığı döneminde daha çok ülkenin bütünlüğünü sağlamaya çalıştı. Kastilya ve Tilimsân ile mevcut ilişkileri güçlendirdi, Tunus ve Mısır ile ilişki kurdu. Aragon'a müdahale etti ve Fas'a karşı olan hasmane tavrını değiştirdi. Müttefikleri Pedro'nun gayri meşrû kardeşi Enrique'nin Kastilya'ya ele geçirmesi ve Fransa kralı tarafından sağlanıp papa tarafından kutsanan çok sayıdaki paralı askerlerle 1366 Mayıs'da müslümanların bu bölgedeki varlığını ortadan kaldırmak amacıyla İşbiliye'yi (Sevilla) istilâ etmesi üzerine onunla mücadeleye girdi; mahir bir siyaset takip ederek bazı şehir ve kaleleri ele geçirmeyi başardı. Veziri ed-Deflû'l-Berkî tarafından düzenlenen ayaklanmayı bastırdıktan (Ağustos 1366) sonra İşbiliye'ye elçi göndererek Enrique'nin saltanatını tanıdı ve onunla barış imzaladı. Çünkü müslümanların sayısı az, yardım görme ihtimalleri de çok uzaktı. Şubat 1367'de bir başka elçisini Aragon'a göndererek onlarla da anlaştı. I. Pedro'nun 1369'da Enrique tarafından öldürülmesi üzerine Ganî-Billâh Kanibîl, Hâir ve Rûta kalelerini ele geçirdi. Rundu ve Cebelifeth halkı onun tâlimatı ile Burcülhakim ve Kaştûr'u istilâ etti (Ramazan 770/Nisan 1369).

Ganî-Billâh, Merînî Sultanı I. Abdülazîz'in yardımıyla Ceziretülhadra'yı (Algeciras) zaptetti (Zilhicce 770/Temmuz 1369). Aynı yıl Aragon kralı, Ganî-Billâh ve I. Abdülazîz'le bir barış antlaşması imzaladı. Bu antlaşma, sonuncusu 1386 yılında olmak üzere birkaç defa yenilendi. Yalnız kalan Kastilya Krallığı da Nasrîler ve Merînîler'le barış yaptı (1370). Bu barış da ikincisi 1378 yılında olmak üzere iki defa yenilendi. Barışın iki yıllığına yenilenmesi karşılığında 50.000 altın veren Ganî-Billâh, I. Abdülazîz'in 774'te (1373) ölümü üzerine Merînîler'in Endülüs üzerindeki emellerine son vermek için sadece Cebelitârik'ı almakla yetinmedi, aynı zamanda Merînîler arasındaki taht kavgalarını da körükleyip Ahmed b. Ebû Sâlim'in sultan olmasına yardım etti (776/1374).

10 Safer 793 (17 Ocak 1391) tarihinde ölen Ganî-Billâh mütevazî, halk ve ay-